

HAR XIL MUHITDA TUPROQ HOSIL BO‘LISHIDA ONA JINS TURLARI.

Maruffjonov Javohirbek

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Odilova Moxigul

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Yo'ldasheva Nozimaxon

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Annotatsiya: Tuproq (qum) — suv, havo va tirik organizmlar ta'sirida litosferaning sirt qatlamlarining o'zgarishi natijasida hosil bo'lgan va genetik jihatdan o'zaro bog'langan gorizontlardan tashkil topgan tabiiy tuzilma; Yer qobig'ining yuzasi va unumdor qatlami. Tuproqni ochiq jinslardan ajratib turuvchi eng muhim xususiyati unumdorligidir (qarang Tuproq unumdorligi).

Kalit so'zlar: Tuproq, tuproqdagi suv unumdorlik, ona jins, nam tuproq, asosiy jins.

Tuproqshunoslik fani tuproqni o'rganish va uning tasnifini yaratish, uning tarkibini yaxshilash va unumdorligini oshirish usullarini ishlab chiqish kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Tuproqni hosil qiluvchi asosiy omillar: iqlim, ona tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosi, hududning relyefi va geologik yoshi, insonning xo'jalik faoliyati. Asosiy jins - metamorfizm yoki nurash paytida boshqa jinslarni hosil qiluvchi jins. Ona jinsning eng yuqori qatlami biologik va biokimyoviy jarayonlar ta'sirida hamda inson faoliyati ta'sirida tuproqqa aylanadi. Tuproqning kimyoviy va mexanik tarkibi, fizik xossalari va unumdorligi ona jinsning xususiyatlariga bog'liq.

Nam iqlimi bo'lgan karbonatli ona jins konlarida tuproq hosil bo'lish jarayonining bosqichlari.

Muayyan davr va maydon miqyosida tuproq hosil bo'lish jarayonini belgilovchi shartlarga quyidagilar kiradi:

1. Hududning geografik joylashuvi. Yer sharining shimoldan janubga yoki tekislikdan tog'larga yo'nalishi bo'yicha iqlim sharoitining o'zgarishi natijasida tuproq hosil bo'lish jarayoni turli tezlikda sodir bo'ladi. Shimoliy qutbda o'simliklar uchun zarur xususiyatlarga ega bo'lgan tuproqlar hali shakllanmagan. O'rta Osiyo tekisliklarida hosil bo'lgan tuproqlar eng qadimgi tuproqlar hisoblanadi.

2. Tuproqning shakllanishida hududning balandligi muhim ahamiyatga ega. Pasttekisliklar, asosan, suv havzalari, yon bag'irlari va vodiylar shaklida hosil bo'lib, kattaligiga qarab makro, mezo va mikro pasttekisliklarga bo'linadi.

Makro— yer sharidagi eng katta balandliklar (togʻlar, pasttekisliklar, adirlar); mezo - kichik ko'tarilish va pastliklar (daryolar, tepaliklar); mikro - ko'tarilish va tushishning eng kichik shakli (chuqurliklar, ariqlar, bo'rtiqlar).

3. Davr. Yerda hayot paydo boʻlishi bilan bir vaqtda boshlangan tuproq hosil boʻlish jarayoni tugamaydigan jarayondir. Shuning uchun tuproqning yoshi mutlaq va nisbiy boʻlishi mumkin. Mutlaq yosh - bu tuproqning toʻliq shakllanishiga (hozirgi vaqtgacha) oʻtgan vaqt. Nisbiy yosh - sharoitga bogʻliq boʻlgan tuproq hosil boʻlish tezligi. Ayrim iqlim sharoitlarida tuproq tez shakllanadi va rivojlanadi, boshqa sharoitlarda esa nisbatan sekin shakllanadi va rivojlanadi.

4. Tuproq hosil boʻlishida inson ishtiroki. Inson mehnati va fan-texnika taraqqiyoti taʼsirida tuproq hosil boʻlish jarayoni, uning xossalari shakllanishi maʼlum darajada oʻzgaradi, tuproq madaniyatlanadi, yashirin va samarali hosildorlik oshadi. Tuproq hosil qiluvchi ona jinslarning hosil boʻlishining landshaftlarga nisbatan koʻrinishi.

Tuproq hosil boʻlishi yuqorida qayd etilgan omillar ishtirokida sodir boʻladi va tabiiy sharoitda sodir boʻladigan fizik, fizik-kimyoviy, fizik-biologik va biologik jarayonlar va hodisalar majmuasidir. Bu jarayonni quyidagicha ifodalash mumkin:

- o'simlik va hayvon qoldiqlarining minerallasuvi (parchalanishi) natijasida ikkilamchi gil minerallar hosil bo'lishi;
- birlamchi alyuminiy va ferrosilikatlarning parchalanishi va temir oksidi, alyuminiy va kremniyning hosil bo'lishi (keyinroq bo'lishi);
- bulutli zarralarni yuqori qatlamdan yuvish (pessivaj);
- kislotali moddalar ta'sirida tuproqning mineral qismining to'liq parchalanishi va erigan moddalarning yuvilishi va yuqori qatlamdan loyqalanishi (podzolizatsiya);
- temir birikmalari va marganetsning eritmaga o'tishi va tuproq qatlamida to'planishi (temirlanish);
- tuproqning haddan tashqari namlanishi, regeneratsiya jarayonining paydo bo'lishi (muzlik belgilari);
- yuqori namlik va turg'un jamoat suvlari to'planishi va yopishqoq modda sifatida regeneratsiyasi (muzlik) davrida anaerob sharoitlar natijasida mineral moddalarning parchalanishi;
- tuproq qatlamida erigan tuzlarning to'planishi, sho'r suvlar hosil bo'lishi (sho'r lanish);
- natriy kationining tuproq zarralari tarkibiga singishi (cho'ktirish);
- 5
- sho'rlangan tuproqlarda aluminosilikat va kremniyning mutlaq parchalanishi (solodlar hosil bo'lishi);
- o'simlik, hayvon va mikroorganizm qoldiqlarining chirishi natijasida turli yuqori molekulyar organik moddalar (chirindi) hosil bo'lishi;
- tuproqning yuqori qatlamida to'liq (mutlaqo) chirimagan o'simlik qoldiqlarining to'planishi (torf shakllanishi).

Xulosa:

Yuqorida qayd etilgan tuproq hosil bo'lish jarayonining ayrim yo'nalishlari asosiy omillarning ishtirok etish darajasi va mintaqaning iqlim sharoitlari bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vozorboyev Shohruxbek Abduvoxid o'g'li ВЛИЯНИЕ АНТРОПОГЕННОГО ФАКТОРА НА ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО РАСТИТЕЛЬНОГО ПОКРОВА. "Экономика и социум" №4(71) 2020
2. Zokirov T. S, Pochvenno-agroximicheskiye Osnovi xlopkovodstva, T., 1987.
3. I. N. Niyozaliev, T. Z. Toirov. Agrokimyo, T., 2010
4. Turdaliev A. T. et al. Influence of irrigation with salty water on the composition of absorbed bases of hydromorphic structure of soil //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2022. – T. 1068. – №. 1. – С. 012047.
5. www.ziyonet.uz.